

den van de eeuw werden de voor de Nederlandse textielindustrie zo belangrijke mohair garens het belangrijkste handelsartikel, waardoor het zwaartepunt naar Izmir in Anatolië verschoof. Die dominante positie werd tot het eind van de zeventiende eeuw vastgehouden, toen Fransen en Engelsen die wisten over te nemen. In de tweede helft van de achttiende eeuw heroverden de Nederlandse kooplieden, die nooit helemaal weg waren geweest, hun oude posities. Medewerking van lokale handelaren en functionarissen die zich liever niet aan één handelspartner overgeleverd zagen, maar ook de interne toestand waarin de Levant Company zich bevond en de omstandigheden waaronder zij toen moest werken, bevorderden dit Nederlandse herstel.

Rond deze grote lijn groeperen zich negen bijdragen van Engelse en Nederlandse auteurs, die zich alle tussen 1620 en 1829 situeren. Zij gaan ook beslist niet alleen over handel en direct daarmee verbonden zaken. Een prachtig staaltje van diplomatieke en politieke botsing tussen de gezanten van Engeland en van de Republiek rond het politieke spel van de stadhouderkoning om vrede tussen de Oostenrijkse Habsburgers en de Porte te bewerkstelligen, opdat alle neuzen richting Frankrijk zouden staan zodra de explosie rond de Spaanse erfopvolging zou uitbarsten, wordt op bewonderenswaardige wijze door Colin Heywood uit de doeken gedaan. Ook in geografische zin beperkt niet alles zich tot de Levant en de toegang vanuit het westen. Ben Slot geeft een indringend inzicht in de Engels-Nederlandse rivaliteit aan de achterdeur, de Perzische Golf. Maar in feite kan de lezing van alle negen bijdragen aan deze bundel van harte worden aanbevolen. Alle tezamen geven zij een indringend beeld van de omstandigheden waaronder gewerkt moest worden en van feiten die zich hebben voorgedaan.

Is er dan geen kritiek op deze publicatie mogelijk? Kritiek is een wat te beladen woord, maar jammer is het wel dat deze bundel kennelijk alleen voor specialisten bedoeld is. Daar is hij gewoon te goed voor. Deze specialistische gerichtheid toont zich bijvoorbeeld in het ontbreken van ook maar enig geografisch kaartenmateriaal. En dat, terwijl de lezer natuurlijk onvermijdelijk met geografische namen bekogeld wordt. Van Aleppo mag je nog wel weten waar het te vinden is en van de Bosporus en Istanbul ook. Zo weet ook iedereen wel dat Istanbul en Constantinopel hetzelfde is, maar wie weet dit ook van Dubrovnik en Ragusa, van Izmir en Smyrna? Hoeveel nieuwsgierige lezers weten zonder meer Basra geografisch te plaatsen, of Zante, of Valona, Edirne, Galata, Iskenderun (en dat dit een synoniem van Schienderona is? En dat Iskenderun de haven van Aleppo was?). Iets dergelijks geldt ook voor de vele begrippen, die de lezer tegenkomt en pas veel verderop in het boek worden uitgelegd. Interne verwijzingen zijn dan zeer gewenst. Een goed register vermag deze euvels niet te verhelpen. Maar ondanks deze kleine vlekjes mogen wij blij zijn met deze publicatie. Van harte aanbevolen.

Ad van der Woude

A. J. Arnold, ed., *A history of literature in the Caribbean, II, English- and Dutch-speaking regions* (A comparative history of literatures in European languages XV; Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 2001, ix + 672 blz., €45,38, ISBN 90 272 3448 5).

Wie zijn mond open doet, verradt wie hij is. Daarmee kan taal een kwestie van leven en dood worden. Toen een Haïtiaanse gastarbeider in de Dominicaanse republiek van 1937 de Spaans trillende 'r' niet correct wist uit te spreken, werd hij ontmaskerd als 'niet eigen'. Dat kostte hem zijn kop, net als 15.000 andere Haïtiaanse slachtoffers van de etnische zuivering die dat jaar plaatsvond. De anekdote is ontleend aan Frank Martinus Arion, die in 'A history of literature in the Caribbean' niet alleen opduikt als literair auteur, maar ook als voorvechter van het

Papiamentu en van lokale cultuurgeschiedenis. In een eigen bijdrage aan de bundel breekt hij een lans voor bestudering van het Guinees, dat volgens hem als een Afro-Creoolse taalvariant door de eeuwen heen is blijven voortbestaan. Hij traceert de overblijfselen ervan in folkloristische liederen, zegswijzen, rijmpjes en losse woorden. Bij die zoektocht is hij afwisselend archeoloog, historicus en linguïst, en steeds beschouwer van de cultuur als uitdrukking van een identiteit. Onder de deklaag van (post)koloniale dominantie meent hij culturele restanten te bespeuren die nog altijd functioneel en eigen zijn, dus van belang om het geschreven woord te begrijpen. Ook leggen ze verbanden bloot tussen de eilanden Curaçao en Bonaire, en daarmee fragmenten van een Caraïbisch levenspatroon. Het gaat om levend cultureel erfgoed, dus dient het te worden vastgelegd.

Het stuk van Martinus Arion bedraagt een schamele vijf pagina's, maar voert de lezer naar de kern van dit vijftiende deel in een serie overzichtswerken op het terrein van de vergelijkende literatuurgeschiedenis. Europese talen mogen het uitgangspunt zijn, de koloniale expansie leidde de aandacht uiteraard vanzelf naar gebieden buiten de Oude Wereld. Aan de Caraïben, een moeilijk te definiëren cultuurgebied dat de West-Indische regio omspant, zijn drie delen gewijd, waarvan A. James Arnold de hoofdredactie voerde. Dit tweede deel is het laatst verschenen en handelt over de Engelstalige regio — onder redactie van Vera M. Kutzinski — en over de Nederlandstalige regio, onder redactie van Ineke Phaf-Rheinberger. De bundel is opgezet als een handboek, maar de samenstellende delen ervan zijn ongelijkwaardig. De inleiders laten niet na daar ook zelf op te wijzen. Het heeft ermee te maken dat de postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis in Engelstalige gebieden een academische traditie kent van enige decennia, terwijl Nederlandstalige publicaties op dat terrein van veel recenter datum zijn. In bijdragen over de Engelstalige Caraïben kan een compleet overzicht op diverse vakgebieden worden geboden. Of het nu gaat om taalgebruik, populaire cultuur, territoriale identiteiten of de verschillende literaire genres, per tijdsgewricht ingedeeld, ieder stuk getuigt van een erudiete reikwijdte. Dat wekt weinig bevreemding als we bedenken over welke literaire canon dat deel van de Caraïben beschikt, met naast een aantal Nobelprijswinnaars als Derek Walcott en V. S. Naipaul, ook jongere generatie auteurs met een internationale reputatie. Hun evenknieën zijn afwezig in de dunbevolkte Nederlandstalige Caraïben.

Maar er is nog iets anders aan de hand. In het historisch bewustzijn van de Nederlanders hebben de koloniën er eigenlijk nooit echt bijgehoord en tot op de huidige dag weerspiegelt de academische wereld die onverschilligheid. Het is aan eenlingen te danken, zoals Rob Nieuwenhuys, dat bijvoorbeeld de Oost-Indische Letteren een hoekje hebben gekregen op de culturele landkaart van Nederland en zijn (voormalige) koloniën. Hij inspireerde vele anderen, onder wie Gerard Termorshuizen, die recentelijk het eerste van een tweeluik over de Indische persgeschiedenis schreef. Terreinen als het Indisch theater, toneel, liederen, muziek, volksverhalen en religieuze voorstellingen zijn echter nog nauwelijks betreden. Om nog maar te zwijgen over allerlei facetten van de postkoloniale cultuurgeschiedenis. Voor West-Indië, altijd al het stiefkind van de Nederlandse samenleving, geldt dat nog veel sterker. Opnieuw, het zijn enkelingen die de fakkel van de belangstelling brandend houden. Zo'n inspirator is de neerlandicus Michiel van Kempen, die vrijwel in zijn eentje het Surinaamse literaire erfgoed aan de vergetelheid heeft ontrukkt. In dit handboek is hij met een aantal bijdragen vertegenwoordigd, maar die zijn al bijna gedateerd. Het valt te hopen dat delen van zijn recent verschenen vierdelige Surinaamse literatuurgeschiedenis binnenkort ook in het Engels beschikbaar komen.

Hoe het ook zij, iedere student die zich wil verdiepen in het Caraïbische culturele leven kan inspiratie putten uit Arnolds overzichtswerk. De Nederlandse sectie is opgezet als een mo-

zaïek, waaraan negentien auteurs bijdragen hebben geleverd. De korte smaakmakers worden afgewisseld met terreinverkenningen en langere bespiegelingen, bijvoorbeeld van de biografie van Cola Debrot, J. J. Oversteegen, over Antilliaanse schrijvers. De toonaangevende Nederlands-talige auteurs, zoals Albert Helman, Astrid Roemer, Frank Martinus Arion, Bea Vianen, Boeli van Leeuwen — om er een paar te noemen — figureren in meerdere analyses. Maar de scribenten hebben nagelaten over de grenzen van hun disciplines en specialisaties heen te kijken. Er is gekozen voor een encyclopedische opzet, dus voor veelvuldigheid en dat heeft, zoals bekend, intrinsieke nadelen. Zo wordt de lezer in het ongewisse gelaten over dwarsverbanden, wat wel gebeurt in sommige bijdragen in de Engelse sectie. Wellicht biedt het derde Caraïbische deel uitkomst, want daarin ligt de nadruk op vergelijking tussen de verschillende taalgebieden.

Waar het handboek wel voortdurend aan raakt en dat inspireert tot reflectie, is het contextualiseren van de literaire thema's. Het vocabulaire van de postkoloniale literatuurbeschouwing ontbreekt uiteraard niet, met sleutelbegrippen als: ballingschap, vervreemding, diaspora's, mengidentiteiten, creolisering, tussenfiguren en herschrijvingen. Maar in hun rechtvaardiging van het bestuderen van de Caraïben als één cultuurgebied gaan de redacteurs nog een stap verder. Zij wijzen er terecht op dat kolonisaties hebben geleid tot massale verplaatsingen van mensen. Al eeuwen vindt een continu proces van migratie en vestiging plaats, en daardoor ook van sociale en culturele beïnvloeding. Dat de Europese kolonisten erin geslaagd zouden zijn hun levenswijze aan iedereen dwingend op te leggen, is een historische vertekening. Zij konden alleen overleven door zich in de praktijk van alledag aan te passen aan de influx van andere leefwijzen, of het nu ging om taal, mores, expressievormen en wat niet al. Menging of creolisering is een logisch uitvloeisel van al dan niet gedwongen interactie tussen mensen. En dat verschijnsel heeft zich voortgezet in het postkoloniale tijdperk, dus is het zaak die lange lijnen van verbondenheid bloot te leggen. Aan dit rijke overzichtswerk valt af te lezen dat de literatuur bronnen te over biedt. Een interdisciplinaire aanpak zou de geschiedenis verder kunnen openbreken.

Wim Willems

G. Termorshuizen, met medewerking van A. Schölte, *Journalisten en heethoofden. Een geschiedenis van de Indisch-Nederlandse dagbladpers, 1744-1905* (Amsterdam: Nijgh en Van Ditmar, Leiden: KITLV uitgeverij, 2001, 862 blz., €68,95, ISBN 90 3887426 X (Nijgh en Van Ditmar), ISBN 90 6718186 2 (KITLV)).

'Het is een merkwaardig verschijnsel, dat het journalisme, oorspronkelijk slechts bestemd tot verspreiding van nieuwstijdingen en nuttige voorlichting van het groote publiek, op het eind dezer eeuw voor een groot gedeelte is ontaard in het dienstig maken van dagbladen aan de persoonlijke opinie van hunne dirigenten.' Dit citaat uit augustus 1896 is waarschijnlijk afkomstig van drukker-uitgever P. A. van Asperen van der Velde, waarnemend redacteur van de *Semarang-Courant* (1895-1906). Gerard Termorshuizen memoreert deze 'wijsheid' als een van de weinige standpunten die deze krant in haar bestaan debiteerde (430-431).

Deze 'wijsheid' ging voor menig in het voormalig Nederlands-Indië verschijnende krant op, zeker in de negentiende eeuw. In Termorshuizens uitputtend overzicht van de 'Indische' pers komen we weinig werkelijke succesverhalen tegen. Veel couranten en kranten bestonden slechts korte tijd en kenden wisselende redacties. De journalisten en redacteurs waren niet altijd getalenteerde nieuwsschrijvers. De persbreidel van de (koloniale) overheden vormde een an-